aeg, mil „Läänemere provintsid“ olid vaid nimepidi Vene valitseda, tegelikult aga baltlaste ohjata.

Need hoovikud — olgugi sageli puuhooned — olid talvekindlalt ehitatud ja mahutasid endisse ruumika maja ning lisaehitised majavalitseja, teenijate, aedniku jaoks, tallid j. m. majanduslikud ehitised. ja olid mõisnikele linnatulekul asupaigaks. — Parenteesina olgu mainitud, et linnasisemised mõisnikkude majad (Laial ja Jakobi uulil j. m.) olid mitmekordsed ning mahutasid alumisele korrale teenijaskonna, majanduslikud seadeldused (köögid jne.). Sellist päritolu madala pool *souterrain*'i, pool *rez-de-chaussée*'ga ja nende peal asuvate *bel étage*'idega elamuid näeme näit. Laial uulil ja Lillemäe-tagusel. — Tüübilisemad neist asuvad uuliteest eemal parkaia sees, kuna kõrval või taga levib majandushoov ja peenar-aed. Üldse on neid kerge tunnetada „endasse pöördunud“ näo järele. Stiilikonventsioon on tähiteldav: sammasportikuga elamut näeme Tiigi uulil Senfi trepistiku lähedal ja sammastikumotiiv esineb veel Jakobi väljaku kohal, siis Lille ning Kaarli uuli nurgal j. m.

Üldse esinevad nad sagedamini Toomitagusel ning Lillemäe all ja harva oru kirdepoolmikul. Neist on tähtsal määral tingitud nii aialinna allegooriliste lisandite ja lüürilise loodusmeelsusega rohke parkaiastus, eespool-kirjeldatud võõramaiste ilupuu-liikide levitus, aga ka säilinud interjööride stukatuurfriiside, arabeskide, maalseinte, rokokooraamistuse ja *l'hombre*-laudade tasaelu (Stilleben).

Tänapäevaga võrreldes oligi Tartu XIX sajandi esimesel poolel idüll. Tarulinn levis mõlemal pool Emajõge (millel pärituulega ruutpurjelised silpatlodjad küünisid valeva ning kõrgema linnakeskmeni), nöördudes uhtlammi kohal kokku ja laiudes kõrglammil, veerudel ning pervil, kus asula tolmavaid maanteid mööda pages kodarjalt vanalinna piiravast vallistikuvöötest välja, asetades käsitööliste ning kehvikute lambikute linnajao lammi kirdepoolmele ning paremiku hooldatud aiad-hoovid ja erakmajad edelaveerule ning pervele, kuna ümberringi asetsesid eraldatult linnalähidaste — Kaarli, Piiskopi, Ropka, Tamme, Maarja, Tähtvere, Raadi, Jaama mõisa kogumikud.

Linnasüdames aga hajali äristus; rääkimata ülemisist, prevaleerub ka parterrikorral elukorter, liiklemine harev, „turutrummiga“ raekoja-esine on muist turuväljust eraldatud, vahtsõdur magistraadi ees, mõned voorimehed, maanteed mööda saabuv postitõld, üldiselt tänapäevlasele unisevõitu provintsilinnakese rahu, mida võis segada ainult kas „turutrummi“ põrin, Kaubahoovi taguselt kostuv mäsuline laadaelu või jälle üliõpilaste-korporantide kärarikas komerši väljasõit (204).

XIX sajandi aluni oli kohavahetamise, liiklemise tarve linnas võrdlemisi väike. Töö ja elamispaiga eraldumine oli vähene. Kaupmees, käsitööline-meister ja ta sellid ning õpipoisid elasid samas majas, kus asus tööonduski. Ka arvuvähesed ametnikud leidsid omale korteri ametiasutise ruumides või lähedal, nii raekojas kui kohtumajas. Ruumilised ulatused olid linnas tänapäevaga võrreldes piiratud ning väikesed, tagamaal aga aegaviitvad ning suured ja liiklemine üldse väike. Kohalisi liiklemisvajadusi rahuldasid mõned kandjad, voorimehed, kaugliiklemisi aga hobupostijaamade postitõllad. Niisama oli veeteel reisijate liiklemine minimaalne. Linna varustas toiduaineiga lähima tagamaa pärislane iseenda või mõisa vankril. Kui väike kaubanduslik ja tööonduslik keskus Tartu XIX sajandi alul oli, seda näitab ta tolleaegne väike äristus ning tööstus. Maksustamiskomitee andmeil (2) (3) oli 1807 Tartus ärisid järgnevalt:

Tartu, lk. 374